

חקר ועיון

הרב מאיר וונדר

משלוח מנות של ספרים

עצם הצגת שאלה זו מעוררת תמיהה, וכי אפשר לצאת בספרים ידי מצות משלוח מנות, והרי הלכה פשוטה היא בשו"ע או"ח סי' תרצ"ה סעי' ד': חייב אדם לשלוח לחבירו שתי מנות של בשר או של מיני אוכלים שנאמר ומשלוח מנות איש לרעהו שתי מנות לאדם אחד, וכתבו המג"א סקי"א בשם המהרי"ל והשל"ה וכן הפמ"ג, דשתי מנות בשר דוקא כשמבושלים כראוי לאכילה וכן במשקין, ובאר בטורי אבן למגילה דף ו' ע"א באבני שהם בסוף המסכת, דמצות משלוח מנות ליתא אלא במידי דמיכל ומשתי דוקא, וכמו ושלחו לאין נכון לו בספר עזרא, וכדמשמע להדיא ברפ"ב דביצה דמנות היינו דברים המוכנים ועומדים לאכילה ביו"ט, ורק מתנות לאביונים מצותן אפי' במידי דלאו מיכל ובכסף ושוה כסף נמי סגי, וכן פסק שם המשנה ברורה ס"ק כ' גבי משלוח מנות, דאין יוצאים בבגדים ושאר דברים, וא"כ כיון שספרים אינם אוכלין, פשיטא דאינו יוצא בהם, ומה טעם אנו מוצאים בכ"ז שדנו בדבר בספרי שו"ת האחרונים, ומה ראו על ככה.

כמו-כן פשוט שכל אותם מחברים ששלחו את ספריהם או את חידושי תורתם כמשלוח מנות בפורים, עשו זאת משום ידידות ורעות בנוסף למיני אוכל שבודאי שלחו חוץ מזה, ואין להביא מהם ראיה שיוצאין ידי משלוח מנות בספרים. ראשון לכולם הוא רבי שלמה אלקבץ שחיבר בשנת רפ"ט את פירושו למגילה בשם, "מנות הלוי", נדפס לראשונה בויניציה שמ"ה. בפתחת הספר הוא כותב ששלח את הספר שי לתותנו הגביר ר' יצחק הכהן, "ובעד השל"ח אשר ישלחו הבחורים ביום פורים, שלחתי ביאור זה שלוח אלי, ואקרא שמו מנות הלוי". ושוב כופל דבריו, "קראתי שמה מנות הלוי כדין וכהלכה שתי מנות לאדם אחד". אף גיסו ר' יוסף הכהן פותח את שירו לכבוד הספר במלים: "ידיד שת תמורת מגדים לדודיו בפורים דברים ערבים". ברם אין בכל הלשונות האלו כדי לשלול שאכן קיים גם משלוח מנות כפשוטו, ומלבד זאת גם שלח את הספר למנה.

מפורסם מאד הוא גם פירוש "מחיר יין" של הרמ"א על מגילת אסתר, שנדפס לראשונה בקרימונה שי"ט. בהקדמתו מספר הרמ"א שבשנת שט"ז ברחו יהודי קראקא לשידלוב מפני סכנת ה"חלי-רע", ולא יכלנו לקיים ימי הפורים במשתה ושמחה להסיר יגון ואנחה, אמרתי אקוה ואשמח במפעלי, אף חכמתי עמדה לי". בתתימת הספר הוא מוסיף: "שלחתי בימי הפורים למנה לאבי ישראל". גם מלשונות אלו אין הוכחה שהספר נתחבר כתחליף למשלוח מנות, ובודאי קיימו מצוה זו באוכלין, אף כי בלחם צר ומים לחץ כפי תנאי הזמן והמקום. אף רבי אפרים זלמן מרגליות כותב בראש ספרו מעלות היוחסין, שחיבר לכבוד אביו פירוש על מגילת אסתר, וכן נרשמו דוגמאות נוספות במאמרו של ר' טוביה פרשל: משלוח מנות של "מחברים" שהופיע בהדואר, יום ח' אדר תשל"א, עמ' 283.

אך הסיבה שבכל זאת נתעוררה שאלה בענין זה היא, שמכיון שכל ענין משלוח מנות הוא משום ריבוי שמחה וריעות, א"כ מכל שכן דברי תורה גורמים לשמחה כדכתיב פקודי

ה' ישרים משמחי לב, דמשום כך אסור ללמוד בתשעה באב, וא"כ צריך להיות שאפשר יהיה לצאת בהן. מיהו כ"ז רק אם זהו הטעם למשלוח מנות, אבל יש עוד טעם אחר כדי שיהיה לכל אחד בריוח לסעודת פורים, ולטעם זה ודאי דלא יוכל לצאת בדברי תורה. והראשון שנשאל על כך הוא רבי צבי הירש חריף, והוא השיב על כך בסוף הקונטרס שלו, שבדאי אין יוצאים בד"ת, דאע"פ דבודאי גורמים לשמחה, הנה שמחה זו היא שמחת הנפש, אבל בפורים לא סגי בכך ובעינן שמחת הגוף ממש, דהגזירה היתה להשמיד להרוג ולאבד את הגופים בעוה"ז, וכידוע שזהו החילוק בין חנוכה לפורים, כמש"כ האחרונים בתחילת הלכות חנוכה.

חזר לנושא זה הרב אביגדור מרדכי מאמדור בספרו קרבן תודה, ווילנא תרכ"ה, בתחילת חידושו למסכת מגילה, ס"ק ה', שכתב וז"ל: יש להסתפק אם יוצא אדם בשילוח דברי תורה לרעהו עבור שילוח מנות, מכיון דנדמה התורה לאכילה ושתיה כמ"ש לכו לחמו בלחמי ושתו ביין מסכתי, וגם משמחת לב ואיכא שמחה וכו' עכ"ל, ועיי"ש שדחק לפרש דברי הגמ' במגילה דף ז': באופן שיוצאים בדברי תורה. והרב צבי יחזקאל מיכלזון העתיק דבריו בתשובותיו תירוש ויצהר, בילגוריי תרצ"ז, סי' קע. ושוב הסתמך עליו בס" קעא בתשובתו מיום כ"ו למב"י תרע"ט אל ש"ב הרב פנחס ארי הליבוש פרענקעל מויעליטשקא שהסתפק בזה.

שוב עורר את השאלה הרב שבתי ליפשיטץ מק"ק בערעג אילאנצא שבהונגריה. במכתבו אל הרב שלמה צבי שיק אבד"ק קארצאג הוא מסתמך על דברי חז"ל בשבת דף י' ע"ב מילתא אלבישייהו יקרא, וכותב שלפ"ז מי שאצלו חשובים דברי תורה כבשר ויין דגים וכל מטעמים, שמא יוצא ידי חובתו במשלוח אגרת חדושי תורה. הרב שיק דוחה אפשרות זו בשו"ת הרשב"ן, מונקאטש תר"ס, או"ח, סי' רפ"ג, לפי דברי בעל ה"כתב סופר" שכתב בתשובותיו שבסוף חאו"ח, שהטעם שמרדכי תיקן בפורים משלוח מנות, כדי שיהיה פורים כשאר ימים טובים שיש בהם מצות ושמחת בחגך, ואין שמחה אלא בבשר ויין, וכשם שבשאר ימים טובים יש מצוה לשמח לבבות עגומים כמו שנאמר ושמחת אתה ואשתך והלוי והגר והיתום והאלמנה כך גם בפורים, ואילו היתה רק מצות מתנה לאביונים היו האביונים מתביישים לקבל, אבל עתה שכל אחד שולח מנות איש לרעהו אין בכך בושה לקבל, ויהיה לכל אחד די סיפוקו. ולפי זה אין יוצאים בפורים בחידושי תורה, אלא רק בבשר ויין כמו במים טובים. וכן הביא ראייה ממר בריה דרבינא (פסחים דף סח:) שהתענה כל השנה חוץ מעצרת פורים וערב יום כפור, הרי שהם שוים בכך שיש בהם מצות אכילה ושתיה בפועל דוקא, ולא סגי במה ששמח בתורה.

כמה שנים לאחר מכן חזר ונסתפק בזה הרב יוסף משה ראטה מציעשינוב בקובץ תל תלפיות, תרס"ה, עמ' 110, ס"ק נב, ורצה לתלות זאת בשני הטעמים שהביא החת"ס באו"ח סי' קצ"ו, בענין החקירה מי ששולח מנות לרעהו ומסרב לקבל אם יצא. ועיי"ש שכתב הח"ס דתליא בשני הטעמים של משלוח מנות, דלטעם התרומת הדשן שכתב כדי שתהא הרוחה לבעלי שמחות שאולי לא תספיק לו סעודתו והרי חברו מסייעו, על כן אין לו למחול, אבל לדעת בעל ספר מנות הלוי שכתב שהטעם הוא כדי להרבות השלום והריעות, היפך מהלישנא בישא של הצר שאמר מפורז ומפורד, א"כ כיון ששלח והראה חיבתו כבר י"ח, אע"פ שהלה מסרב לקבל. ועיי"ש בתל תלפיות, עמ' 119, סי' נז, דברי הרב חיים דב גרוס

מוריה, שנה חמישית, גל' ה—ו (נג—נד), כסלו—שבט תשל"ד

מפעטראווא שכתב בפשיטות דאינו יוצא, דשני מיני מאכל בעינן, ורק אם יכול למכור מיד יצא מבלי שיהיה בזה משום מצוות לאו ליהנות גיתנו, לפמש"כ בשו"ת הלכות קטנות, ח"ב, סי' קסג, והובא בבאר היטב סק"ז, דאם שולח מצות וכלים ויכול למכרם מיד לצורך סעודה יצא, ומש"כ בתשובות מהרי"א סוס"י ר"ל ששולח לו גרגיר זה במקום משלוח מנות, פשוט דרק משום ידידות כתב כן. ומיהו נראה לומר דאפילו אם יכול למכור אינו יוצא, דהמעין בהלכות קטנות יראה שמביא ראיות שהנאה המביאה לידי מאכל כמאכל דמי מנדרים דף לב: מהא דרב מארי שלח לרבה זנגבילא ופלפלי, וטובא יש לחלק ביניהם דסוף סוף תבלין הניתנים במאכל הם, ובלא"ה פליג עליו בספר יד אהרן וכמש"כ בבאה"ט.

הוויכוח בנושא זה לא נסתיים, ואנו מוצאים שוב את הרב לוי שטרנבורג אבד"ק דומברובני-בסרביא שולח מכתב לחמיו הרב חיים מרדכי רולר אבד"ק גיאמץ, ובו הוא מרחיב את היריעה ומצדד שלכו"ע יוצאים במשלוח דברי תורה, ואחרי שמביא את דברי החת"ס דלעיל הוא כותב, דלא מיבעיא לטעם השני של מנות הלוי דודאי יוצאים בת"ת דאין לך התחברות יותר מבתורה, כמו שפי' בנתיבות עולם למהר"ל את מאמר חז"ל (שבת סג.) שני ת"ח המקשיבים זל"ז בהלכה הקב"ה שומע לקולם, דכשהם מקשיבים זל"ז בהלכה הם נעשים אחד ע"י התורה שהיא אחת, אלא אפי' לטעם הראשון של התה"ד י"ל דיוצאין בת"ת, דעיקר הטעם של ריבוי סעודה בפורים הוא משום שמחה ואין לך שמחה יותר מתורה כדדרש ר' זירא (עירובין נד.) עה"פ שמחה לאיש במענה פיו ודבר בעתו מה טוב, אימתי שמחה לאיש בזמן שמענה בפיו. ועוד ראייה מביא מרשב"י שהיה עוסק בתורה במקום ס"ג כמובא בשו"ע או"ח סי' תמ"ד במג"א סק"ב בשם השל"ה. אמנם הא פשיטא ליה דאין יוצאים ידי סעודת פורים בד"ת וכדמוכח בגמ' מגילה דף ז: דלא אתו רבנן דטרידי בסעודת פורים. ברם חמיו דחה את דבריו מכל וכל בתשובותיו באר חיים מרדכי, קלוזש תרצ"ו, ח"ג, סי' ג', וכתב דאין בכח טעמי המצוה להזיז מה שמונח בפשוטו של מקרא. כמו"כ דחה את ראייתו מסעודה שלישית למשלוח מנות דשני ענינים שונים הם, מה גם שהפוסקים חולקים שם ומבקשים עצות אחרות איך לקיים ס"ג בע"פ שחל בשבת, ומסיק שאין יוצאים בד"ת אלא באכילה ושתייה ממש, שפסוק ומשלוח מנות איש לרעהו נאמר באותו פסוק של ימי משתה ושמחה, ולמד מענינו דהיינו דוקא כפשוטו במידי דאכילה ושתייה.

והנה מצד אחר בא הרב שמעיה ב"ר אשר לעוו רב דקערעסטור-זיבנברגן בספרו בני שמעיה, ניו יורק תש"ך, בשו"ת שבח"ג סי' כה. במכתבו מליל י"ג אדר תרצ"ז אל ש"ב הרב גרשון מענדל קאהן אבד"ק פענזשארץ, הוא מעורר בענין מה ששוחחו אם יוצאים ידי חובה במשלוח דברי תורה, לפי המשנה באבות פ"ג מ"ג שלשה שאכלו על שלחן אחד ולא אמרו עליו דברי תורה הרי זה זבחי מתים, וא"כ יתכן דמיחשב מצורכי הסעודה ויצא בזה. ומיישב בזה קו' הב"י המובאת בט"ז סי' תרצ"ה סק"ה על פירש"י במגילה זו: גבי מחלפי סעודתייהו להדדי, שפירש"י זה אוכל עם זה בפורים של שנה זו ובשניה סועד חבריו עמו, והק' הב"י דא"כ לא היו מקיימים מצות משלוח מנות איש לרעהו, ולהנ"ל מיושב שבודאי יצאו בד"ת שעסקו יחד דפקודי ה' ישרים משמחי לב. ודבריו תמוהים, דא"כ אמאי הוצרכו להחליף סעודתם כלל כיון שכבר יצאו ידי חובה. והרב קאהן השיב לו שם בסי' כ"ו במכתבו מיום ה' ויקו"פ תרצ"ז, שאם כי לכאורה צדקו דבריו, אבל לדינא צריכה להיות בפורים שמחה גשמית ולא סגי בשמחה רוחנית. וכן השיב לחתנו הרב מסערעדע שהסתפק אם יוצאים ידי חובה במשלוח מנות של סיגריות וטבק, דלכאורה יוצא לפי דברי

מוריה, שנה חמישית, גל' ה—ו (נג—נד). כסלו—שבט תשל"ד

המג"א סי' ר"י סק"ט שהרבה שבעים ממנו כמי שאוכל ושבע, אבל הפשט הוא שם שיש לו הנאה רוחנית, ובפורים לא סגי בכך אלא בעינן שמחה גשמית דוקא.

והשתא דאתינן להכי נדחו דבריו של הרב נתום שמריהו שכטר רב בקרית היובל בירושלים, שדן בענין זה בנועם, כרך י', תשכ"ז, ע' רפב—רפג. הא פשיטא ליה דהשולח לחברו ספר שחיבר יוצא בזה ידי מצות מתנות לאביונים, ורק מספקא ליה לענין משלוח מנות כיון שאינו אוכל, וביותר דכיון דבעינן שתי מנות הרי נתן רק ספר אחד, או דילמא כיון שבספר מתבררים כמה ענינים ובירורי הלכה שונים חשיב כשתי מנות. ומסק בפשיטות דבשני ספרים ודאי מקיים מצות משלוח מנות, ובשולח ספר אחד יוצא לפי טעם מנות הלוי שמרבה בזה אהבה וריעות, אבל לטעם התה"ד דשולחים כדי לסייע לחברו בסעודתו אינו יוצא, דודאי לא שלח לו כדי למוכרו. והנה כבר הבאנו לעיל שאין הדבר כן, וחבל אחרונים מתנבאים כולם בסגנון אחד דאין יוצאים כלל במשלוח מנות של ספרים, דשמחה גשמית בעינן. ואף לענין מתנות לאביונים נראה דאינו יוצא ידי חובה, דמי יימר דמתרמי ליה קונה על אתר, ועיקר כוונת המצוה היא, כדי שיהיו בידי העני מעות שיוכל לקנות לו צורכי סעודת פורים. גם אין ראיה ממה שמספר הרב שכטר שבאו לידו שני ספרים מכורכים, ועל גבי השער נכתב ע"י אחד מנכדי ה"ח, חתם סופר" בגלות דזשורין-טרנסדניסטריה תש"ב: „שמחת פורים על ראש הרב הגאון הצדיק... מו"ה ברוך האגער שליט"א אבד"ק סירעט לקיים מצות משלוח מנות ביינה של תורה" דודאי שיגרא דלישנא הוא, וכנראה קיים המצוה יחד עם זה במידי דמיכל, ובכלל אין לך אונס ושעת הדחק יותר גדול ממה שהיה שם בגלותם.

תבנא לדינא דאין יוצאים בנתינת **ספרים** ידי **משלוח מנות** ומתנות לאביונים, לא בספר אחד ולא בשנים, אלא רק בדברי אכילה ושתייה המתוקנים לאוכלם מיד. ומיהו יש במשלוח ספרים וחידושי תורה בנוסף למשלוח שתי המנות כדת וכהלכה, משום תוספת חיבה אהבה וריעות, וכן נוהגים תלמידים לרבותיהם במקומות שונים.

חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא ידע וכו' (מגילה ז' ע"א)

עמלק הוא שורש טומאת הגאווה, ובהיבטל טומאה זו, יעקר כוחו של עמלק, ורמז לכך כי „עמלק" בגימטריא „דם" רמז לגאווה, ולכן חייב אדם לבסומי בפוריא עד דלא — עד אשר הוא יקנה קנין הענוה, ויראה עצמו כלא חשוב, וידע שהוא בבחינת „לא".

(האדמו"ר מוויז'ניץ זצ"ל)

מוריה, שנה חמישית, גל' ה—ו (נג—נד), כסלו—שבט תשל"ד